

LR

1549

LR

1549

M. TULLII CICERONIS

AD

MARCUM BRUTUM
ORATOR.

EX RECENSIONE

IO. AUG. ERNESTI.

IN USUM SCHOLARUM.

LIPSIÆ,

APUD I. G. H. RICHTER.

MDCCCIX.

Studbibliothek
Augsburg

1995.2

ARGUMENTUM.

Huius libri summum consilium hoc est, ut perfecti ab omnibus partibus et absoluti oratoris species quaedam et forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Summa autem totius disputationis huc redit, ut orator perfectus is sit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in potestate, ut parva summis, modica temperate, magna graviter dicere possit. vid. c. 29. Hanc disputationem ita instruxit, ut posito tanquam fundamento eloquentiae philosophiae studio, c. 3. 4. primo de tribus dicendi generibus aiatur eaque occasione verum Atticum dicendi genus hoc esse agatur, quod omnia apte possit eloqui, non aridum illud et ieiunum, quod quidam consueverant c. 5—9. deinde vero tria Oratori videnda ostendat, quid, quo loco et quomodo dicat, quorum primum in inventione, alterum in dispositione, tertium in elocutione versetur c. 10—13. ac summam eloquentiae vim in elocutione positam doceat, quae tum quidem perfecta sit, cum sit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, h. e. tribus illis generibus commodè utatur, cuiusmodi elocutio, quibus quasi signis

agnoscatur et iudicetur, fuse persequitur c. 19 — 38. Tandem ipsa forma ac character orationis traditur, et de verborum sententiarumque luminibus c. 39 — 40. ac tandem de collocatione verborum c. 44 sqq. agat. Ea autem cernitur vel cum extrema cum primis apte cohaerent et enunciantur suavissimis vocibus; vel cum forma ipsa concinnitasque verborum conficit orbem suum, vel tertio cum periodi apte numerosaeque cadunt. Itaque tandem agitur de numero, cuius origo c. 52. causa c. 53. natura c. 53 sq. et usus c. 61 sq. declaratur.

-
- 1** **U**trum difficilius, aut maius esset negare
1 tibi saepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, praesertim et iusta petenti, et praeclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: et suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar esse eius, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est maius, quam, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quae sit optima species, et quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam,
3 si id non fecerim, benivolentiam. Quaeris

igitur, idque iam saepius, quod eloquentiae genus probem maxime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, et perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quaeris, expreſſero: tandem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidunt. Sed par est omnes omnia experiri, qui 4 res magnas, et magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum 3 est in secundis, tertiisque consistere. Nam in poëtis, non Homero soli locus est (ut de Graecis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in phi- 5 losophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, et copia, ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri 2 deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialyſi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulcritudinem imitari. Nec simulacro Iovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut 6 quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Graecis qui- 6 dem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthe-

nes, multi oratores, magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiae dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: et in praestantibus rebus magna sunt ea, quae sunt optimis
7 proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius: quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius,
8 apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulcrum, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, et mente complectimur. Itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen
9 possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Iovis formam, aut Minervae, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem ar-
3 tem, et manum dirigebat. Ut igitur in formis, et figuris est aliquid perfectum, et excellens, cuius ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo vide-
10 mus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi so-

lum, sed etiam dicendi gravissimus auctor, et magister, Plato: easque gigni negat, et ait semper esse, ac ratione et intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi; nec diutius esse uno et eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione et via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam ¹¹ non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, et eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me saepe nova videri dicere in- ¹² telligo, cum pervetera dicam, sed inaudita plerisque: et fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed et huius, et aliorum philosophorum disputationibus et exagitatus maxime orator est et adiutus. Omnis enim ubertas, et quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis reliquerunt. Sic ¹³ eloquentia haec forensis, spreta a philosophis, et repudiata, multis quidem illa adiuventis, magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis iactationem habuit in populo,

nec paucorum iudicium reprehensionemque
pertinuit. Ita et doctis eloquentia popularis
4 et disertis elegans doctrina defuit. Positum
14 sit igitur in primis, (quod post magis intelli-
gitur) sine philosophia non posse effici, quem
quaerimus, eloquentem: non ut in ea tamen
omnia sint, sed ut sic adiuvet, ut palaestra
histrionem. parva enim magnis saepe rectissi-
me conferuntur. nam nec latius, nec copio-
sius de magnis variisque rebus sine philoso-
15 phia potest quisquam dicere. Siquidem etiam
in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse
ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is
Anaxagorae physici fuerit auditor: a quo
censet, eum, cum alia praeclara quaedam et
magnifica didicisset, uberem et foecundum
fuisse, gnarumque (quod est eloquentiae maxi-
mum) quibus orationis modis quaeque ani-
morum partes pellerentur. Quod idem de
Demosthenē existimari potest: cuius ex episto-
lis intelligi licet, quam frequens fuerit Pla-
16 tonis auditor. Nec vero sine philosophorum
disciplina, genus et speciem cuiusque rei cer-
nere, neque eam definiendo explicare; nec
tribuere in partes possumus; nec iudicare,
quae vera, quae falsa sint; neque cernere
consequentia, repugnantia videre, ambigua
distinguere. Quid dicam de natura rerum,
cuius cognitio magnam orationis suppeditat
copiam? de vita, de officiis, de virtute, de
moribus? sine multa earum ipsarum rerum
disciplina, aut dici, aut intelligi potest?

5 Ad has tot, tantasque res abhibenda sunt
17 ornamenta innumerabilia, quae sola tum qui-
dem tradebantur ab iis, qui dicendi numera-

bantur magistri. Quo fit, ut veram illam, et absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: et ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quaeritur. Itaque M. Antonius, cui vel ¹⁸ primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, vir natura peracutus, et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. Insidabat videlicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa et in se, et in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum ¹⁹ eloquentem putavit: habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in ²⁰ singulis quidam floruerunt: peraeque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate, et maiestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, et convertendos animos instructi, et parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: alii laevi, et instructa, et terminata. Et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilu-

cidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam, et pressa oratione limati. in eodemque genere alii callidi, sed impoliti, et consulto rudium similes et imperitorum: alii in eadem ieiunitate concinniores, id est, faceti, florentes, etiam, et leviter ornati. Est autem quidam interiectus, inter hos medius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum quaerimus) potius expers. Isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit; nihil afferens praeter facilitatem, et aequabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quaerendum est, satisne id, quod volumus, effecerint.

7 Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac graviter, iidem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodavit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice

volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque²⁴ laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

Semper oratorem eloquentiae moderatrix⁸ fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Myfia,²⁵ quod minime politae, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipatae dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interiecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Graeci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens, sincerumque iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, et elegans. eorum religioni cum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Ita-²⁶que hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissus a primo: deinde, dum de legibus disputat, pressius: post sensim incedens, iudices ut vidit ardentes, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quaedam, et exagitat; illudensque dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem eum

belluam appellet, utrum illa verba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem videatur Attice dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis iam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Graeciae, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantiq[ue] voce, more Asiatico, canere coepisset, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri?

9 Ad Atticorum igitur aures teretes, et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi
28 Attice dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter, enucleateque faciat, eum solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, 29 non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primae sine controversia deferrebantur. qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, permiscere Graeciam dictus esset. Dicat igitur Attice venustissimus ille scriptor ac politissimus Lyfias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lyfia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate vero, et graviter, et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit 30 Aeschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydideos esse profitentur, novum quoddam imperitorum, et inauditum genus. Nam qui Lyfiam sequuntur, causidicum

quendam sequuntur: non illum quidem amplum atque grandem; subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et praelia, graviter sane et probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, et publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur: quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quae est autem 31 in hominibus tanta perversitas, ut inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis: non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec vero, si historiam non scrip- 32 sisset, nomen eius exstaret, cum praesertim fuisset honoratus et nobilis. Huius tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, 33 quem volumus, inchoandum, et eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

Magnum opus omnino et arduum, Brute, 10 conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et semper amavi ingenium, studia, mo-

- res tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quae
- 34 specie dispares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversiis diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosque dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore vel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinae? semper aut ipse
- 35 scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. Sed testificor, me a te rogatum, et recusantem, haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.
- 11 Sed in omni re difficillimum est, formam
- 36 (quod *χαριαντήρ* Graece dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a com-

muni more verborum: Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. varia enim sunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca: contra alios nitida, laeta, collustrata delectat. Quid est, quo praescriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet, et genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavi, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum ge- 37 nera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, et historiarum, et talium suasionum, qualem Iso- crates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistae, reliquarumque rerum formam, quae absunt ab forensi contentione, eiusque totius generis, quod Graece ἐπίδεικτικὸν nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non completar hoc tempore, non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare volumus, et de quo molimur aliquid exquisitius dicere.

Ab hac et verborum copia alitur, et eorum 12 constructio, et numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati 38 sententiarum: et arguti certique et circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa, et paria respondeant, ut crebro conferantur

pugnantia, comparenturque contraria: et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quae in veritate causarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea studiose confectatum fatetur. non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat.

39 Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primum, et Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογοδιδάλους appellat in Phaedro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, et versiculorum similia quaedam, nimiumque depicta. Quomagus sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum aetas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitator fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatiùs dicere.

13 Horum aetati successit Isocrates, qui prae-
40 ter ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis, nonnunquam, Brute, leviter et erudite repugnante te. sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum confisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxisse; Thucydides*) autem praefractor, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, et mollioribus

*) Nonius in *rotundum* citat *Theodectes*.

numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus eius officina habita eloquentiae est. Itaque ut ego, cum 41 a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phaedri his verbis loquens Socrates. „Adolescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. „Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi „ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lyfiae comparetur. Praeterea ad virtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in hoc „orationum genere, cui nunc studet, tantum, „quantum pueris, reliquis praestet omnibus, „qui unquam orationes attigerunt; aut, si „contentus his non fuerit, divino aliquo animi „motu, maiora concupiscat. Inest enim natura „philosophia in huius viri mente quaedam. Haec de adolescente Socrates auguratur. At ea 42 de seniore scribit Plato, et scribit aequalis, et quidem exagitator omnium rhetorum. Hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, et cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum; pompae, quam pugnae aptius; gymnasiis et palaestrae dicatum; spre- tum et pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi

incunabulis dicere. Verum haec, ludorum, atque pompae: nos autem iam in aciem, dimicationemque veniamus.

- 14 Quoniam tria videnda sunt oratori, quid
43 dicat, et quo quidque loco, et quomodo; dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus atque in tradenda arte dici solet. Nulla praecepta ponemus, (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiae speciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus;
44 sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breviter prima. Sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, et tamen cum multis paene communia. Nam et invenire, et iudicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae: qua tamen in causa est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et rationum locos.
45 Nam quoniam, quidquid est quod in controversia aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur: sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, avocat controversiam. Latius enim de genere, quam de parte, disceptare licet: ut, quod in universo sit probatum, id in
46 parte sit probari necesse. Haec igitur quaestio a propriis personis et temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad

copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatus, et uberius dici possit, exercuit: idemque locos, (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

Facile igitur hic noster, (non enim declamato- 15
matorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, 47
sed doctissimum et perfectissimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurreret omnes, utetur aptis generatim, discet ex quo *) emanent etiam, qui communes appellantur loci. Nec vero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, et seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudici- 48
um igitur adhibebit: nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis praesertim, quae disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes foecundae et uberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quaedam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur alioqui **). Quonam modo ille in bonis haere- 49
bit, et habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit?

*) Cod. MSS. etiam Lovaniensis Lipsii: *F.i.h.n.* - -
percurreret omnes, utetur aptis, generatim dicet,
ex quo etc.

**) *alioqui* abest a Codd. Pall. et ed. Victor. Alii recte ad seq. referunt.

- 50 Iam vero ea, quae invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: cumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breviterque descripsimus.
- 16 Sed, ut ante dictum est, in his partibus
51 (et si graves atque magnae sunt) minus et artis est, et laboris. Cum autem, quid, et quo loco, dicat, invenerit, illud est longe maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmidam *) autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniando et in collocando summum esse oratorem vellem: sed id mihi quae-rere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas: tum et naturae variae, et voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis
53 verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Di-

*) Cod. Victorii *Charmadam*: it. Pal. quintus etc. Charmadas idem est qui Charmidas.

stincta alios, et interpuncta intervalla, morae, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? Tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate et aequalitate, et puro quasi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem et severitatem quandam verbis, et orationis quasi molestiam sequuntur: quodque paulo ante divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

Et, quoniam coepi iam cumulatus hoc 17 munus augere, quam a te postulatum est, (tibi 54 enim tantum de orationis genere quaerenti, respondi etiam breviter de inveniando et collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit. quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quae communis est multarum artium. Quo modo autem 55 dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, cum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri, et animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipiendo tempus esset, aut si tu hoc quaereres. Dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est vultus. Quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. Nam et infantes, actionis 56 dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt: et disertis, deformitate agendi, multi, infantes

- putati sunt: ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit, et primas, et secundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia tanta est; certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere: et summissa, leniter: et inclinata, videri gravis; et inflexa, miserabilis.
- 57 Mira est enim quaedam natura vocis: cuius quidem, e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, et tam suavis varietas perfecta in cantibus.
- 18 Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia, et Caria rhetorum epilogus, paene canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, et Aeschines, cum alter alteri obiicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque saepe dicit voce
- 58 dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendae suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec a postrema syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur
- 59 industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est. Non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit, et mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, persequetur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus et cellus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione, brachii proiectione in contentionibus,

contractione in remissis. Vultus vero, qui se- 60
cundum vocem plurimum potest, quantam af-
fert tum dignitatem, tum venustatem? in quo
cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuo-
sum sit, tum oculorum est quaedam magna mo-
deratio. Nam ut imago est animi, vultus; sic
indices oculi: quorum et hilaritatis, et vicis-
sim tristitiae modum res ipsae, de quibus age-
tur, temperabunt.

Sed iam illius perfecti oratoris, et summae 19
eloquentiae species exprimenda est: quem hoc 61
uno excellere, id est oratione, cetera in eo
latere, indicat nomen ipsum. Non enim in-
ventor, aut compositor, aut actor, haec com-
plexus est omnia, sed et Graece ab eloquendo
ἐλκτωρ, et Latine *eloquens* dictus est. Cetera-
rum enim rerum, quae sunt in oratore, partem
aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem,
id est eloquendi maxima vis, soli huic conce-
ditur. Quanquam enim et philosophi qui- 62
dam ornate locuti sunt, (siquidem et Theo-
phrastus divinitate loquendi nomen invenit, et
Aristoteles Isocratem ipsum laceravit, et Xeno-
phontis voce Musas quasi locutas ferunt: et
longe omnium, quicumque scripserunt, aut lo-
cuti sunt, exstitit et gravitate princeps Plato)
tamen horum oratio neque nervos, neque acu-
leos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur 63
cum doctis, quorum sedare animos malunt,
quam incitare. Sic de rebus placatis, ac mi-
nime turbulentis, docendi causa, non capien-
di, loquuntur: ut in eo ipso, quod delectatio-
nem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnul-
lis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo
ab hoc genere non difficile hanc eloquentiam,
de qua nunc agitur, secernere. Mollis est 64

- enim oratio philosophorum et umbratilis, nec sententiis nec verbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius quam oratio, dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio
65 signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdam volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare: et apertius id faciunt quam nos, et crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re saepe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, saepissimeque similiter extrema definiunt.
- 20 Huic generi historia finitima est, in qua et
66 narratur ornate, et regio saepe aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones et hortationes: sed in his tracta quaedam et fluens expetitur, non haec contorta et acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, levocanda est. Nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, et versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbruit. Quidquid est enim, quod sub
67 aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest

a versu, (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Graece *ῥυθμός* dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatus feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, cum versu sit adstrictior. Ego autem etiam si quorundam grandis 68 et ornata vox est poetarum, tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis faciendorum, iungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit.

Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore 21 Antonio, quaerimus) is, qui in foro causis- 69 que civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere, victoriae. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iu. 70

dicii, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille, et quasi temperator huius tripartitae varietatis. Nam et iudicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. *Πρόπον* appellant hoc Graeci: nos dicamus sane decorum. De quo praeclare, et multa praecipiuntur, et res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in vita, sed saepissime et in poematis, et in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videntum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitae, quid deceat, est considerandum: quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe, et late patentem, philosophi solent in officiis tractare, (non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est) grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis cum apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis, et locis uti communibus: de maiestate populi Romani summis et subtiliter? Hic genere toto.

22 At persona alii peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam adversariorum: nec re solum, sed saepe verbo: etsi sine re nulla vis verbi est,

tamen eadem res saepe aut probatur, aut reii-
citur, alio, atque alio elata verbo. In omni- 73
busque rebus videndum est, quatenus. Et si
enim suus cuique modus est, tamen magis
offendit nimium, quam parum. In quo Apel-
les pictores quoque eos peccare dicebat, qui
non sentirent, quid esset satis. Magnus esset
locus hic, Brute, quod te non fugit, et
magnum volumen aliud desiderat. Sed ad id,
quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod
semper usurpamus in omnibus dictis et factis,
minimis, et maximis; cum hoc, inquam, de-
cere dicimus, illud non decere, et id usque-
quaque, quantum sit, appareat: in alioque
ponatur, aliudque totum sit, utrum *decere*, an
oportere dicas. Oportere enim, perfectionem 74
declarat officii, quo et semper utendum est,
et omnibus: decere, quasi aptum esse, consen-
taneumque tempori, et personae: quod cum in
factis saepissime, tum in dictis valet, in vultu
denique, et gestu, et incessu: contraque item
dedecere. Quod si poeta fugit, ut maximum
vitium, qui peccat etiam, cum probam ora-
tionem affingit improbo, stultove sapientis:
si denique pictor ille vidit, cum immolanda
Iphigenia tristis Calchas esset, moestior Ulyf-
ses, moereret Menelaus; obvolvendum caput
Agamemnonis esse, quoniam summum illum
luctum penicillo non posset imitari: si deni-
que histrio, quid deceat, quaerit: quid fa-
ciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tan-
tum sit: quid in causis, earumque quasi mem-
bris faciat, orator viderit. Illud quidem per-
spicuum est, non modo partes orationis, sed
etiam causas totas, alias alia forma dicendi
esse tractandas.

23 Sequitur ut cuiusque generis nota quaera-
75 tur, et formula. Magnum opus, et arduum,
ut saepe iam diximus: sed ingredientibus
considerandum fuit, quid ageremus; nunc
quidem iam, quocumque feremur, danda ni-
mirum vela sunt. Ac primum informandus est
76 ille nobis, quem solum quidam vocant Atti-
cum. Summissus est, et humilis, consuetudi-
nem imitans, ab indifertis re plus, quam opi-
nione, differens. Itaque eum qui audiunt,
quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo
confidunt se posse dicere. Nam orationis sub-
tilitas imitabilis illa quidem videtur esse existi-
manti, sed nihil est experiienti minus. Etsi
enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen
succum aliquem oportet, ut, etiam si illis
maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) in-
77 tegra valetudine. Primum igitur eum tan-
quam e vinculis numerorum eximamus. Sunt
enim quidam, ut scis, oratori numeri (de qui-
bus mox agemus) observandi, ratione qua-
dam, sed alio in genere orationis, in hoc
omnino relinquendi. Solutum quiddam sit,
nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut
licenter videatur errare. Verba etiam verbis
quasi coagmentare negligat. Habet enim ille
tanquam hiatus concursu vocalium molle quid-
dam, et quod indicet non ingratam negligen-
tiam, de re hominis, magis quam de verbis
78 laborantis. Sed erit videndum de reliquis,
cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus,
conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa
contracta, et minuta, non negligenter tractan-
da sunt, sed quaedam etiam negligentia est
diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur non-

nullae inornatae, quas *) idipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati vero medicamenta candoris, et ruboris, 79 omnia repellentur: elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit et Latinus: dilucide, planeque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud 24 suave, et affluens: acutae, crebraeque sententiae ponentur, et nescio unde ex abdito erutae, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, 80 quae est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso: aut novum: aut priscum et inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent 81 ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus in pri-

*) Pal. 1. et 6. *quasi.* et placet Grutero.

fcis, reliquisque ornamentis et verborum, et sententiarum demissior, translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum. Siquidem est eorum, *gemmae vites, sitire agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta.*

82 Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suum nulum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque

25 illud indecorum (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia

83 deceret. Illam autem concinnitatem, quae verborum collocationem illuminat his luminibus, quae Graeci quasi aliquos gestus orationis σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidem vocant Atticum,) sed paulo parcus. Nam sic ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parum solum, sed etiam elegantem

84 deri volet; eliget quibus utatur. Sunt enim pleraeque aptae huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniae. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia: et immutatione literae quasi quaesitae venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis

85 manifesto deprehensum appareat. Itemque si

quae verborum iterationes contentionem aliquam et clamorem requirent, erunt ab hac summiffione orationis alienae: ceteris promiscue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet et dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam molliissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdem ornamentis utetur horridius. Talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenae, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuae, quo sensu quidque pronuntient. Huic generi orationis adspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Utetur utroque: sed altero in narrando aliquid venuste, altero in iaciendo, mittendoque ridiculo: cuius genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobscaeno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut iudicium, aut tempore alienum. Haec enim ad illud

86
26
87
88

- 89 indecorum referuntur. Vitabit etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quae plerumque sunt frigida. Parcet et amicitiiis, et dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sit vel maxime Atticum.
- 90 Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, et germani Attici: quoniam, quidquid est falsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. E quibus tamen non omnes faceti. Lysias satis, et Hyperides: Demades praeter ceteros fertur: Demolthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis.
- 91 Uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est: summissius autem, quam illud, de quo iam dicitur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius.
- 27 Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est, in hac orationis forma, suavitatis.
- 92 In qua multi floruerunt apud Graecos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio praestitit ceteris; cuius oratio cum sedate, placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re, aut suavitatis aut inopiae causa, transferuntur. Mutata, in

quibus pro verbo proprio subiicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti. Quod quanquam transferendo 93 fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius, *arcem et urbem orbis*: alio modo, si pro patria arcem *) dixisset: et *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi 94 haec ipsa subiungit, et abusionem, quam *ἁτάχρησιν* vocant: ut cum minutum dicimus animum pro parvo, et abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quod delectat, vel quod decet. Iam cum fluxerunt **) plures continuae translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Graeci appellant *ἀλληγορίαν*, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus 95 orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latae ***), eruditaeque disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt: et, nisi coram erit comparatus ille

*) Palat. duo habebant: *ardent urbem orbam*. Si patriam ardere etc. probat Gruterus, quod de Roma a Gallis incensa sermo sit.

**) Pal. duo: *confluxerunt*.

***) Gulielm. *laetae*.

fortior, per se hic, quem dico, probabitur.
96 Est enim quoddam etiam insigne, et florens
orationis, pictum, et expolitum genus, in quo
omnes verborum, omnes sententiarum illigan-
tur lepores. Hoc totum e sopherarum fonti-
bus defluxit in forum, sed spretum a subtili-
bus, repulsum a gravibus, in ea, de qua lo-
quor, mediocritate confedit.
28 Tertius est ille amplus, copiosus, gravis,
97 ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic
est enim, cuius ornatum dicendi, et copiam
admiratae gentes, eloquentiam in civitatibus
plurimum valere passae sunt: sed hanc elo-
quentiam, quae cursu magno, sonituque ferre-
tur, quam suspicerent omnes, quam admira-
rentur, quam se assequi posse diffiderent. Hu-
ius eloquentiae est tractare animos, huius
omni modo permovere. Haec modo perfrin-
git, modo irrepit in sensus, inserit novas opi-
98 niones, levellit insitas. Sed multum interest
inter hoc dicendi genus, et superiora. Qui
in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide
89 arguteque diceret, nec quidquam altius cogi-
taret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si
non maximus; minimeque in lubrico versabi-
tur, et, si semel constiterit, nunquam cadet.
Medius ille autem, quem modicum et tempe-
ratum voco, si modo suum illud satis instruxe-
rit; non extimescit ancipites dicendi incertos-
que casus: etiam, si quando minus succedet,
ut saepe fit, magnum tamen periculum non
99 adibit. Alte enim cadere non potest. At vero
hic noster, quem principem ponimus, gravis,
acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut
in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet
uni, nec suam copiam cum illis duobus gene-

ribus temperavit: maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute et veteratorie dicit, sapiens iam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim cum causae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae: si is non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur.

Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus: sed animo. Nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquires, unquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, et speciem, quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale et caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summissè, modica temperate, magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Caecina, de verbis interdicti fuit. res involutas definiendo explicavimus: ius civile laudavimus: verba ambigua

distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabirii causa continebatur: ergo in omni
103 genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda, et varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quaererent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adum-
104 bratio. Non assequimur: at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas. Ita sunt avidae et capaces: et semper aliquid immensum infinitumque desiderant.
30 Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem
105 cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognovisti; neque eum dimittis e manibus, et tamen nostra etiam lectitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam et successit ipse magnis, et maximos oratores habuit aequales. Nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo
106 erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens vi-

sus non est, aut sibi ipse: nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico et Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, et aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, et quantulumcumque dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia studia convertimus. 107
 tis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quae nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire coepimus. *Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat *)*: ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur **): ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et quae sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et exspectatione, laudati. Ab hac indole iam illa matura: *Uxor generi, noverca filii, filiae* 108
pellex. Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio iuvenilis redundantia, multa habet attenuata, quaedam etiam paulo hilariora. At

*) duo Palatini et Pith. *terram non tangant*, quod Hotomannus ad Or. Cic. pro Roscio probat.

**) iidem libri *abluantur*; quod ad eandem Orat. tuetur Graevius contra Hotom. qui *alluantur* malebat.

pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliae. Nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, 31 varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis 109 poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Histriones eos videmus, quibus nihil posset in suo genere esse praestantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed et comoedum in tragoediis, et tragoedum in comoediis 110 admodum placere videmus. Ego non elaborarem? Cum dico me: te, Brute, dico. Nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum, et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter 807 imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares,) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex aere vidi, nihil Lyfiae subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, et splendore 111 verborum. Multae sunt eius totae orationes subtiles, ut contra Leptinem: multae totae graves, ut quaedam Philippicae; multae variae, ut contra Aeschinem, falsae legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties vult, arripit, et a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur.

Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus: quandoquidem ¹¹² de genere, non de homine quaerimus. Rei potius, id est, eloquentiae vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nil nos praecipiendo causa esse dicturos: atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

Esse igitur perfecte eloquentis puto, non ³² eam solum facultatem habere, quae sit eius ¹¹³ propria, fusa, lateque dicendi, sed etiam vicinam eius, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. Quanquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in disserendo est. Disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi, et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cum compreserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante ¹¹⁴ hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc videlicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo,

omnem, quae ad dicendum trahi possit, lo-
quendi rationem esse notam: quae quidem res
(quod te his artibus eruditum minime fallit)
duplicem habet docendi viam. Nam et ipse
Aristoteles tradidit praecepta plurima disle-
rendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spi-
115 niosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo,
qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum
rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua,
vel hac Chrysippi disciplina institutum. Nove-
rit primum vim, naturam, genera verborum,
et simplicium et copulatum: deinde quot
modis quidque dicatur: qua ratione verum,
falsumne sit, iudicetur: quid efficiatur e quo-
que, quod cui consequens sit, quodque con-
trarium: cunctaque ambigue multa dicantur,
quomodo quidque eorum dividi, explanarique
oporteat. Haec tenenda sunt oratori. Saepe
enim occurrunt. Sed quia sua sponte squali-
diora sunt, adhibendus erit in his explicandis
33 quidam orationis nitor. Et quoniam in omni-
116 bus, quae ratione docentur et via, primum
constituendum est, quid quidque sit: (nisi enim
inter eos, qui disceptent, convenit, quid sit
illud, de quo ambigitur; nec recte disleri,
nec unquam ad exitum perveniri potest) ex-
plicanda est saepe verbis mens nostra de qua-
que re, atque involutae rei notitia definiendo
aperienda est: siquidem definitio est oratio,
quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit
quam brevissime. Tum, ut scis, explicato ge-
nere cuiusque rei, videndum est, quae sint
eius generis sive formae, sive partes, ut in eas
117 tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec fa-
cultas in eo, quem volumus esse eloquentem,
ut definire rem possit, neque id faciat tam

presse, et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, et ad commune iudicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulat, genus universum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) iudicem me esse, non doctorem volo. Nec vero dialecticis modo sit¹¹⁸ instructus, sed habeat omnes philosophiae notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi et erroribus, quae saepe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et explicari potest. De materia loquor orationis etiam³⁴ nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim¹¹⁹ prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo excelsior, (ut de Pericle dixi supra) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se a caelestibus rebus referet ad humanas, excellentius, magnificentiusque et dicet, et sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret¹²⁰ ne haec quidem humana. Ius civile teneat, quo egent causae forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis

legum et civilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriae veteris ordinem, maxime scilicet nostrae civitatis: sed et imperioforum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis, notatisque temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum aetate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert et fidem.

- 121 Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex praeterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus. Cum tam
35
122 pauca sint genera causarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. Nam ipsae quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordini orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se

ad discendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quae sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. Nec enim ¹²⁵ semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quaero, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Haec enim sapientia maxime adhibenda cloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo ³⁶ eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et aequalis oratio. Principia verecunda, non elatis ¹²⁴ incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein si tenues causae, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum ¹²⁵ vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiae possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut ¹²⁶ volet, id est, ut causae natura, et ratio tem-

- poris postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem adscendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sicut ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosae, et quasi actuosae partes duae: quarum alteram in universi generis quaestione pono, quam (ut supra dixi) Graeci appellant *ῥᾶσις*: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quae ab eisdem *αὐξήσις* est nominata. Quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. At vero illa pars orationis, quae est de genere universo, totas causas saepe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiae, quod Graece *κρίνονμενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem, atque de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur: quod quaeri coniectura solet.
- 126 Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius: et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios asperere. Augendis vero rebus, et contra abiiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et paene infinite in perorando.
- 37 Duo sunt, quae bene tractata ab oratore,
128 admirabilem eloquentiam faciant: quorum al-

terum est, quod Graeci ἡθικὸν vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vitae consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causae eripiuntur; quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo 129 etiam minus, sed magno semper usi impetu, saepe adversarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna et gravi, cum coepisset Curiopater respondere, subito assedit, cum sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus 130 eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quae qualiacumque in me sunt: me enim ipsum non *) poenitet, quanta sint: sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa cum aguntur, quam cum legantur, videri solent.

Nec vero miseratione solum mens iudicum 38 permovenda est, (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore et lamentatione compleremus forum) sed et- 131

*) aberat non a duobus Pal. et Pithoeano.

iam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, laetetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla; 132 mitiorum, defensiones meae. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit. Dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflamat, ut me ipse non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis, vel Latinis, si nulla reperirem; vel Graecis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottae, nihil Sulpicii. Dicebat melius, quam 133 scripsit Hortensius. Verum haec vis, quam quaerimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuae dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur.

39 Sed iam forma ipsa restat, et character ille 134 qui dicitur; qui qualis esse debeat, ex ipsis, quae supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum et collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nili aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimae

translationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitato, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collatione verborum, quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, et quodammodo insignia: cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio, aut in idem coniicitur, aut in utrumque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cum gradatim sursum versus reditur: aut cum, de multis coniunctionibus, dissoluite plura dicuntur: aut cum aliquid praeter euntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cum eiusdem nominis casus saepius commutatur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae edicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid

attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

- 40 Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut
137 verſet ſaepe multis modis eandem et unam
rem; et haereat in eadem, commoreturque
ſententia: ſaepe etiam ut extenuet aliquid:
ſaepe ut irrideat: ut declinet a propoſito, de-
ſlectatque ſententiam: ut proponat, quid di-
cturus ſit: ut, cum tranſegerit iam aliquid, de-
ſſiniat: ut ſe ipſe revocet, ut, quod dixit, ite-
ret: ut argumentum ratione concludat: ut in-
terrogando urgeat: ut rurfus quaſi ad interro-
gata ſibi ipſe reſpondeat: ut contra, ac dicat,
accipi, et ſentire velit: ut addubitet, quid po-
tius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes:
ut aliquid relinquat, ac negligat: ut ante prae-
muniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur,
138 culpam in adverſarium conferat. Ut ſaepe
cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum
adverſario quaſi deliberet: ut hominum ſermo-
nes moresque deſcribat: ut muta quaedam lo-
quentia inducat: ut ab eo, quod agitur, aver-
tat animos: ut ſaepe in hilaritatem, riſumve
convertat: ut ante occupet, quod videat oppo-
ni: ut comparet ſimilitudines: ut utatur exem-
plis: ut aliud alii tribuens diſpertiat: ut inter-
pellatorem coërceat: ut aliquid reticere ſe di-
cat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius
quid audeat: ut irascatur etiam: ut obiurget
aliquando: ut deprecetur: ut ſupplicet: ut
medeatur: ut a propoſito declinet aliquantu-
lum: ut optet, ut exſecretur: ut fiat iis, apud
139 quos dicet, familiaris. Atque alias etiam di-
cendi quaſi virtutes ſequatur: brevitatem, ſi
res petet: ſaepe etiam rem dicendo ſubiiciet
oculis: ſaepe ſupra feret, quam fieri poſſit:

significatio saepe erit maior, quam oratio: saepe hilaritas, saepe vitae, naturarumque imitatio.

Hoc in genere (nam quasi silvam vides) 41
omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo. 140
Sed haec, nisi collocata, et quasi structa, et
nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus,
adspirare non possunt. De quo cum mihi de-
inceps viderem esse dicendum, etsi movebant
iam me illa, quae supra dixeram, tamen iis,
quae sequuntur, perturbabar magis. Occurre-
bat enim, posse reperiri non invidos solum,
quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam
mearum laudum, qui non censerent eius viri
esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fe-
cisset, comprobante populo Romano, quanta
de nullo, de artificio dicendi literis tam multa
mandare. Quibus si nihil aliud responderem,
nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, iu-
sta esset excusatio, cum et amicissimo et prae-
stantissimo viro, et recta et honesta petenti, sa-
tisfacere voluissem. Sed si profitear (quod 141
utinam possem!) me studiosis dicendi praece-
pta, et quasi vias, quae ad eloquentiam fer-
rent, traditurum: quis tandem id iustus rerum
aestimator reprehenderet? Nam quis unquam
dubitavit, quin in republica nostra primas elo-
quentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque
rebus: secundas, iuris scientia? cum in altera,
gratiae, gloriae, praesidii plurimum esset: in
altera, persecutionum, cautionumque praece-
ptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia
saepe peteret, ea vero repugnante vix suas re-
giones finesque defenderet. Cur igitur ius ci- 142
vile docere semper pulcrum fuit, hominum-
que clarissimorum discipulis floruerunt domus:

ad dicendum si quis acuat, aut adiuvet in eo iuventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornatè, pellatur omnino e civitate eloquentia. Sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam: cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere?

42 At alterum factitatum est, alterum novum.

143 Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore et discentibus satisfacerent, et consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisque causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius, quam praecipere: nos

144 contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo. Sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendò, audiendo: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non ho-

145 nestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere elo-

quentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac 146 fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse prae me tuli. Quid enim possem? cum et abfuissem adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae: cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram?

Quod cum ita sit: tamen ea, quae supra 43 dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt: De verbis enim componendis, et de syllabis 147 propemodum dinumerandis, et dimetiendis loquemur: quae etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices, stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat.

Artem pudere proloqui, quam factites,
dissimulare non finit quin delecter; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quae dixi, 148 non ita essent: quis tamen se tam durum agrestemque praeberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meae forense artes et actiones publicae concidissent, non me aut desidia, quod facere non possum; aut moestitiae, cui

resisto, potius quam literis, dederem? quae quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et maioribus: quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticae literae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

- 44 Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se
149 quam aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque sint quam suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numero et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit; quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quaedam, nec tamen fiat operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola,

*Quam lepide lexeis compositae? ut tesserulae omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.*

- 150 Nolo tam minuta haec constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiae, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures: quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit,
151 quin vocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas

litteras tanto opere fugerit; etsi id magister eius Isocrates *). At non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo maior scriptor, Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione; qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in proeliis interfecti; quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. In ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

Sed Graeci viderint: nobis, ne si cupiamus 45
quidem, distrahere voces conceditur. Indi- 152
cant orationes illae ipsae horridulae Catonis, indicant omnes poetae, praeter eos, qui ut versum facerent saepe hiabant: ut Naevius,

Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.
Et ibidem:

Quam nunquam vobis Graeci, atque Barbari.

At Ennius semel: — *Scipio invicte* — Et quidem nos:

Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

Hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. Sed quid ego vo- 153
cales? sine vocalibus saepe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis, Vas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis.* Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum et *duis*, bis: sic *Duellium*, eum, qui Poenos classe devicit,

*) Pal. pr. post *Isocrates* addit *fecerat*, sec. pro id habet *idem*.

Bellium nominaverunt, cum 'superiores' appellati essent semper *Duellii*. Quin etiam verba saepe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi fuga literae vastioris? quam literam etiam e *maxillis*, et *taxillis*, et *vexillo*, et *paxillo*, consuetudo elegans Latini sermonis
 154 evellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, ut *sodes*, pro, *si audes*: *sis*, pro *si vis*. Iam in uno, *capfis*, tria verba sunt: *ain'*, pro *aisne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle* pro *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. Dein etiam saepe, et *exin*, pro *deinde* et *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscaenius concurrerent literae, ut etiam modo, nisi *autem* interposuissem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, et *tecum*: non, *cum me*, et *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*.

46 Atque etiam a quibusdam sero iam emen-
 155 datur antiquitas, qui haec reprehendunt. Nam *Proh deum*, atque *hominum fidem*: *deorum* aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat: *Patris mei meum factum pudet*, pro *meorum factorum*: et *Texitur*: *exitium examen rapit*, pro, *exitiorum*: non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, cum, *Cupidos liberum*, aut, *in liberum loco*, dicimus: sed ut isti volunt:

*Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum
 ex te genus.*

Et idem: — *Namque Aesculapi liberorum* —
 Et ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici maiorum meum,
quod erat usitatum: sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit: — *Postquam prodigium horri-*
ferum, portentum pavos: quae non sane sunt
in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim
tam libenter, *armum iudicium*, etsi est apud
eundem, — *Nihilne ad te de iudicio armum*
accidit? quam *armorum*. Iam (ut cenforiae¹⁵⁶
tabulae loquuntur) *fabrum* et *procum* audeo
dicere, non *fabrorum* et *procorum*. Planeque,
duorum virorum iudicium, aut, *trium virorum*
capitalium, aut *decem virorum litibus* *) *iudi-*
candis, dico nunquam. Atqui dixit Accius:
Video sepulcra dua duorum corporum. Idem-
que: *Mulier una duum virum*. Quid verum sit,
intelligo: sed alias ita loquor, ut concessum
est, ut hoc, vel, *Proh deum* dico, vel, *Proh*
deorum: alias ut necesse est, cum *trium virum*,
non *virorum*: cum *sestertium nummum*, non
nummorum: quod in his consuetudo varia
non est.

Quid, quod sic loqui, *nosse, iudicasse*, ve-⁴⁷
tant: *novisse*, iubent, et *iudicavisse*? quasi¹⁵⁷
vero nesciamus, in hoc genere et plenum ver-
bum recte dici, et imminutum usitate. Itaque
utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum*
non noras? Post idem, *Stilphonem, inquam,*
noveras? Siet, plenum est: *sit*, imminutum.
Licet utare utroque. Ergo ibidem:

Quam cara sintque, post carendo intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus sient.

*) Muretus in Cod. MS. invenit *sibitibus*.

Nec vero reprehenderim: *Scrīpsere alii rem;* et *scripserunt*, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius: et, *In templis isdem* probavit. At *eisdem*, erat verius: nec tamen, *eisdem*, opimius. Male sonabat, *iisdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianas*, libentius dixerim: et *mehercule*, quam *mehercules*. Non scire quidem, barbarum iam videtur: *nescire* dulcius. Ipsum, *meridiem*, cur non *medidiem*? 158 credo, quod erat insuavius. Una praepositio est, AB *), eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam *amovit* dicimus et *abegit*, et *abstulit*, ut iam nescias, *abne* verum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit*, turpe visum est; et *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quae praepositio praeter haec duo verba nullo alio in verbo reperitur. Noti erant, et *navi*, et *nari*, quibus cum in praeponi deberet, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari*, dicere, quam ut veritas postulabat. Ex usu dicunt, et *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses: ut, *exegit*, *edixit*, *refecit*, *retulit*, *reddidit*: adiuncti verbi primam litteram praepositio commutavit, ut *subegit*, *summutavit*, *sustulit*.

48 Quid in verbis iunctis? quam scite *insipientem* non *insapientem*? *iniquum*, non *inaequum*? 159 *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concaesum*? Ex quo quidam *pertisum* etiam vo-

*) alii ABS recte.

lunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non sit natura, sed quodam instituto? *inclytus* dicimus brevi prima litera, *in/lanus* producta. *Inhumanus* brevi, *infelix* longa. Et, ne multis, quibus in verbis eae primae literae sunt, quae in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. Itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. Quaere, cur? ita se dicent iuvare. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin 160 ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *trumpos*, *Kartaginem* dicerem: aliquando, idque sero, convicio aurium, cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivios* tamen, et *Matones*, *Otones*, *Caepiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. *Burrum* semper Ennius, nunquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Graecam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: et cum *Phrygum*, et cum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris calibus Graecam literam adhibere, aut recto casu solum Graece loqui, tamen et *Phryges*, et *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum 161 videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremae duae literae, quae sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam

nunc fugiunt poëtae novi. Ita enim loquebamur:

Qui est omnibu' princeps. Non, omnibus princeps, et, Vita illa dignu', locoque. Non, dignus.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina
162 postulari putamus? Haec dixi brevius, quam si hac de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura usuque verborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat.

49 Sed quia rerum, verborumque iudicium, prudentiae est: vocum autem, et numerorum, aures sunt iudices: et, quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars eius conciliandae
163 reperienda. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, *sonus et numerus*. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poëtae, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. *Qua pontus Helles *)* . . . superat modum. At *Auratus aries Colchorum* . . . splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima litera finitus, *Frugifera, et ferta arva*
164 *Asiae tenet*. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui poenitet: *Qua tempestate Paris Helenam*, et quae sequuntur. Immo ve-

*) e Senecae Ep. 81. rescribi Lipsius iubet: *qua Ponto ab Helles*. quæst. Epist. ep. 5.

ro ista sequamur, asperitatemque fugiamus:
*Habeo istam ego perterricrepam . . . Idemque:
Versutiloquas malitias.*

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest; quae siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consuetudine Gorgiam ¹⁶⁵ fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: *Est enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus.* Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis; ¹⁶⁶ ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versum efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

Condemnas, diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.

Id quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum. Id esset in oratione numerosum, quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest. Semper ⁵⁰ haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum

oratorium necessitate ipsa efficiunt, et eum
167 sine industria. Hoc genere antiqui, iam ante
Isocratem, delectabantur, et maxime Gorgias:
cuius in oratione plerumque efficit numerum
ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere fre-
quentes; ut illa sunt in quarto Accusationis:
Conferte hanc pacem cum illo bello: huius prae-
toris adventum, cum illius imperatoris victoria:
huius cohortem impuram, cum illius exercitu in-
victo: huius libidines, cum illius continentia:
ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui consti-
tutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo et
hi numeri sint cogniti.

168 Genus illud tertium explicetur, quale sit,
numerosae et aptae orationis. Quod qui non
sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his
hominis simile sit, nescio. Meae quidem et
perfecto completoque verborum ambitu gau-
dent, et curta sentiunt, nec amant redundan-
tia. Quid dico meas? conciones saepe excla-
mare vidi, cum apte verba cecidissent. Id
enim expectant aures, ut verbis colligantur
sententiae. Non erat hoc apud antiquos. Et
quidem nihil aliud fere non erat. Nam et verba
eligebant, et sententias graves et suaves repe-
riebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant
169 parum. Hoc me ipsum delectat, inquiunt.
Quid si antiquissima illa pictura paucorum co-
lorum, magis, quam haec iam perfecta, de-
lectet? illa nobis sit, credo, repetenda: haec
scilicet repudianda. Nominibus veterum glo-
riantur. Habet autem, ut in aetatibus aucto-
ritatem senectus, sic in exemplis antiquitas:
quae quidem apud me ipsum valet plurimum.
Nec ego id, quod deest antiquitati flagito po-
tius, quam laudo, quod est: praesertim cum

ea maiora iudicem, quae sunt, quam illa, quae defunt. Plus est enim in verbis, et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros 51 veteres illos fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, 170 cum in oratione iudiciali et forensi numerus Latine, Graece *ἐνθάδε* inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibusque sententiis: *Tiure*. Sin probae res, lecta verba: quid est cur claudere, aut insistere orationem maluit, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura: et quae 171 valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Graecos quidem iam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere.

Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, praesertim cum dicturus non sim, *Antehunc....* ut ille: nec quae sequuntur, *Nos ausi reserare....* Legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego au-

tem illos ipsos laudo idque merito, quorum se ipsi imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque eius, Ephorum, et Naucratem: quanquam orationis faciendae et ornandae auctores locupletissimi summique ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et praecipit. Theophrastus vero iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his
172 praecepta nesciunt. Quod si ita est, (nec vero aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non moventur, nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant*), si fuit una syllaba brevior aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendant, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris colloca-
52 vit. Visne igitur, Brute, totum hunc locum

*) Lambino placet: *reclamant.*

accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi,¹⁷⁴ qui et haec, et alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, velisne: cum literis tuis eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae, atque numerosae.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab his vere quadam ex¹⁷⁵ parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerosae. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quae sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosae, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantius. Id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem¹⁷⁶ aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis, faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis eius, et his festivitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates, (cum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam) moderatius

temperavit. Quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese minus iam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

53 Quoniam igitur habemus aptae orationis
177 eos principes, auctoresque, quos dicimus, et origo inventa est: causa quaeratur. Quae sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concludere, apteque dicerent: quod cum animos hominum auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem in se continet vocum omnium mentionem. Itaque et longiora et breviora iudicat, et perfecta ac moderata
178 semper exspectat. Mutila sentit quaedam, et quasi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica et versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animadversum est multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesque verborum.

Quoniam igitur causam quoque ostendimus: 179
naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quae disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimae. Quae-ri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo: et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic 180
in hac, duplex est considerandi via; quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quae- 54
stio, sitne omnino ulla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: et quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: et e poëticisne numeris, an ex alio genere quodam: et, si e poëticis; quis eorum sit, aut qui. Namque aliis unus modo; aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde, quicumque sunt, sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis: quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispa- res numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispa- res, quid intersit, et cur non aequè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, 181
quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cuiusque: ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quaedam forma, et lumen orationis appareat:

- litque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quae dicuntur orationis quasi formae et lumina, quae (ut dixi)
- ¹⁸² Graeci vocant σχήματα. At non est unum, nec idem, quod voce iucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quae tota servit gravitati vocum, aut suavitati.
- ⁵⁵ Haec igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.
- ¹⁸³ Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. Iudicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accadat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit. Ita notatio naturae, et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quanquam etiam a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοί a Graecis nominantur: quos cum cantu spoliaveris, nuda
- ¹⁸⁴ paene remanet oratio. Quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste:

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute:

et quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti, ut nonnunquam vix in his numerus et versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus,

quam in versibus. Omnino duo sunt, quae¹⁸⁵
condiant orationem; verborum, numerorum-
que iucunditas. In verbis inest quasi materia
quaedam: in numero autem expolitio. Sed ut
ceteris in rebus, necessitatis inventa antiquio-
ra sunt, quam voluptatis: ita et in hac re acci-
dit, ut multis saeculis ante oratio nuda, ac ru-
dis ad solos animorum sensus exprimendos fue-
rit reperta, quam ratio numerorum, causa de-
lectationis aurium, excogitata. Itaque et He-¹⁸⁶
rodotus, et eadem, superiorque aetas numero
caruit, nisi quando temere, ac fortuito: et
scriptores perveteres de numero nihil omnino,
de oratione praecepta multa nobis reliquerunt.
Nam quod et facilius est, et magis necessa-
rium, id semper ante cognoscitur. Itaque tra-⁵⁶
lata, aut facta, aut iuncta verba, facile sunt
cognita, quia sumebantur e consuetudine,
quotidianoque sermone. Numerus autem non
domo depromebatur, neque habebat aliquam
necessitudinem, aut cognationem cum oratione.
Itaque serius aliquanto notatus, et cognitus,
quasi quandam palaestram, et extrema linea-
menta orationi attulit. Quod si et angusta¹⁸⁷
quaedam atque concisa, et alia est collatata et
diffusa oratio; necesse est id non literarum
accidere natura, sed intervallorum longorum
et brevium varietate, quibus implicata atque
permista oratio, quoniam tum stabilis est, tum
volubilis, necesse est eiusmodi naturam nume-
ris contineri. Nam circuitus ille, quem saepe
iam diximus, incitator numero ipso fertur et
labitur, quoad perveniat ad finem, et insistat.
Perspicuum est igitur, numeris adstrictam ora-
tionem esse debere, carere versibus.

- ¹⁸⁸ Sed hi numeri poëticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poëticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria *), ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, sesqui paeon; qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis,
- ¹⁸⁹ quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus saepe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios vero, et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. Sed tamen eos versus facile agnoscit auditor. Sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitados, sed tamen versus; vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum.
- ¹⁹⁰ Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaesta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. Prima enim syllaba demta in primo verbo sententiae. postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. Ita factus est anapaestus is, qui

*) aberat in tria a Codd. duobus Palat. et Pithoeano.

Aristophaneus nominatur. Quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum) emittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poëtici.

Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in 57 orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt 191 enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, paeona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, et trochaeum. Quod enim paeon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in spondeo, et trochaeo, quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores er- 192 rant, et Ephorus in culpa est. Nam et qui paeona praetereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eundemque amplissimum praeteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiore, quam desideret soluta oratio: iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochaeum 193

autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem*) appellat, quia contractio et brevitās dignitatem non habeat. Ita paeona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, ¹⁹⁴ nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in versum cadunt maxime. Itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius quam illa versibus. Paeon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non interval- lis, existimat: quod idem facit in trochaeo, qui temporibus et intervallis est par iambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extre- mus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto, Theodecteque de ¹⁹⁵ paeone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione esse quasi permistos et confusos pedes. Nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur: quia neque numerosa esse, ut poëma; neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: al-

*) Sic est etiam apud Quintil. Meursius volebat: *cordacicum*, quod apud Aristotelem est *κορδακικὸς*.

terum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permixta et temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata.

Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur. Paeon autem in amplioribus: in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadrandae orationis industria: quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, haec duo animadvertunt, et iucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, et praetervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec vero nimius is cursus est numerorum, orationis dico, (nam est longe aliter in versibus) nihil ut fiat extra modum. Nam id quidem esset poema. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, et aequaliter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus: quod illis certa quaedam et definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut

ne immoderata, aut angusta, aut disoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est: quod voluptate aurium iudicatur.

59 Solet autem quaeri, totone in ambitu ver-
borum numeri tenendi sint, an in primis parti-
bus, atque in extremis. Plerique enim cen-
sent cadere tantum numerose oportere, termi-
narique sententiam. Est autem, ut id maxime
deceat, non id solum. Ponendus est enim ille
ambitus, non abiiciendus. Quare cum aures
extremum semper expectent, in eoque acquie-
scant, id vacare numero non oportet: sed ad
hunc exitum tamen a principio ferri debet
verborum illa comprehensio, et tota a capite
ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa con-
sistat. Id autem bona disciplina exercitatis,
qui et multa scripserint, et quaecumque etiam
sine scripto dicerent, similia scriptorum effe-
cerint, non erit difficillimum. Ante enim cir-
cumscribitur mente sententia, confestimque
verba concurrunt: quae mens eadem, qua ni-
hil est celerius, statim dimittit, ut suo quod-
que loco respondeat: quorum descriptus ordo
alias alia terminatione concluditur: atque
omnia illa et prima et media verba spectare
debent ad ultimum. Interdum enim cursus est
in oratione incitator, interdum moderata in-
gressio: ut iam a principio videndum sit,
quemadmodum velis venire ad extremum. Nec
in numeris magis, quam in reliquis ornamen-
tis orationis, eadem cum faciamus, quae poë-
tae, effugimus tamen in oratione poëmatibus
similitudinem. Est enim in utroque et materia,
et tractatio: materia in verbis, tractatio in

collocatione verborum. Ternae autem sunt 60
utriusque partes verborum: translatum, no-
vum, priscum. Nam de propriis nihil hoc
loco dicimus. Collocationis autem, eae, quas 202
diximus, compositio, concinnitas, numerus;
sed in utroque frequentiores sunt, et liberio-
res poëtae. Nam et transferunt verba cum
crebrius, tum etiam audacius: et priscis li-
bentius utuntur, et liberius novis. Quod idem
fit in numeris: in quibus quasi necessitati pa-
rere coguntur. Sed tamen haec nec nimis esse
diversa, neque ullo modo coniuncta intelli-
gi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in
versu, numerus exstet: idque quod numero-
sum in oratione dicitur, non semper numero
fiat, sed nonnunquam, aut concinnitate, aut
constructione verborum. Ita si numerus ora- 203
tionis quaeritur qui sit; omnis est: sed alius
alio melior atque aptior. Si locus, in omni
parte verborum. Si, unde ortus sit; ex au-
rium voluptate. Si componendorum ratio; di-
cetur alio loco, quia pertinet ad usum, quae
pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit.
Si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem.
Si, quando, semper. Si, quo loco; in tota
continuatione verborum. Si quae res efficiat
voluptatem; eadem, quae in versibus, quorum
modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum
sensu sine arte definiunt.

Satis multa de natura: sequitur usus, de 61
quo est accuratius disputandum. In quo quae- 204
situm est, in totone circuitu illo orationis, quem
Graeci περίοδος, nos tum ambitum, tum circui-
tum, tum comprehensionem aut continuatio-
nem aut circumscriptionem dicimus: an in
principiis solum, an in extremis, an in utra-

que parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: 205 quid intersit. Tum autem in omnibusne numeris aequaliter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an aequalibus: et quando aut istis, aut illis sit utendum: quaeque inter se aptissime collocentur, et quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa 206 fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta si forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, et tanquam incisionibus disferendum est, quaerendumque, utrum una species et longitudo sit earum, an ne plures; et, si plures, quo loco aut quando, quoque genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius. Non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures 207 accommodatur. Ac licet, non ad singulas res respondentem, de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus hoc, quod in causis, foroque versatur, de quo diceremus.

Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici Ilocrateo, Theopompeoque more, illa circumscriptione, ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistant in singulis 208 perfectis, absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata haec vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in

numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a iudiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositae orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti. Genus autem 62 hoc orationis neque totum assumendum est ad 209 causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quam diu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur nume- 210 rosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornati-
tius, ut nos in Accusationis secundo de Siciliae laude diximus; aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto Accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose, et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostrae voluisse nos atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur et observet *): sed iam favet, processumque vult:

*) Lambinus e Codicibus suis scripsit, ut *insidiatorem*.

dicendique vim admirans, non inquit quod
 211 reprehendat. Haec autem forma retinenda non
 diu est, nec dico in peroratione, quam ipse *)
 includit, sed in orationis reliquis partibus.
 Nam cum sis his locis usus, quibus ostendi
 licere, transferenda tota dictio est ad illa,
 quae nescio cur, cum Graeci νόματα et κῶλα
 nominent, nos non recte incisa et membra di-
 camus. Neque enim esse possunt, rebus igno-
 tis, nota nomina; sed cum verba aut suavitatis
 aut inopiae causa transferre soleamus, in
 omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellan-
 dum sit, quod propter rerum ignorationem
 ipsarum, nullum habuerit ante nomen, neces-
 sitas cogat aut novum facere verbum, aut a
 simili mutuari.

63 Quo autem pacto deceat incise, membra-
 212 timve dici, iam videbimus: nunc, quot modis
 mutantur comprehensiones, conclusionesque,
 dicendum est. Fluit omnino numerus a primo
 tum incitatus, brevitate pedum, tum proce-
 ritate tardius. Cursum contentiones magis
 requirunt; expositiones rerum, tarditatem.
 Insistit autem ambitus modis pluribus, e qui-
 bus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus
 vocatur, cum duo extremi chorei sunt,
 id est, e singulis longis, et brevibus. Expla-
 nandum est enim, quod ab aliis iidem pedes
 213 aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non
 est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis,
 sed in orationis numero nihil est tam vitiosum,
 quam si semper est idem. Cadit autem per se
 ille ipse praeclare, quo etiam satietas formi-
 danda est magis. Me stante C. Carbo, C. F,

*) Gulielmius: *ipsa*.

tribunus plebis, in concione dixit his verbis:
O Marce Druse, patrem appello. Haec quidem
duo binis pedibus incisim: dein membratim,
Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam.
Haec item membra ternis. Post ambitus, *Qui- 214*
cumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poe-
nas persolutas. Dichoreus. Nihil enim ad rem,
extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde,
Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit.
Hoc dichoreo tantus clamor concionis excita-
tus est, ut admirabile esset. Quaero, nonne
id numerus effecerit? Verborum ordinem im-
muta; fac sic, *Comprobavit filii temeritas:* iam
nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus, et
longa est, quem Aristoteles ut optimum pro-
bat, a quo dissentio. At eadem verba, eadem 215
sententia. Animo istuc satis est, auribus non
satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Pri-
mum enim numerus agnoscitur: deinde satiat:
postea, cognita facilitate, contemnitur. Sed 64
sunt clausulae plures, quae numerose et iu-
cunde cadant. Nam et creticus, qui est e longa,
et brevi, et longa; et eius aequalis paeon,
qui spatio par est, syllaba longior; quam com-
modissime putatur in solutam orationem illi-
gari, cum sit duplex. Nam aut e longa et tri-
bus brevibus, qui numerus in primo viget,
iacet in extremo: aut e totidem brevibus et
longa, in quem optime cadere censent veteres:
ego non plane reiicio: sed alios antepono.
Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. 216
Etsi, quod est e longis duabus, hebetior vide-
tur, et tardior, habet tamen stabilem quen-
dam, et non expertem dignitatis gradum: in
incisionibus vero multo magis, et in membris.
Paucitatem enim pedum gravitatis suae tardi-

tate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adiungo (quod minimum sit) proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e brevi et longa; aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. Nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. Nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema, quam longa sit. Iam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediae: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes*; quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, 65 et nimis insignem facit. His igitur tot com-
219 mutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, et occurreretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed et

compositione fit, et genere (quod ante dictum est) concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum: *Nam ubi libido dominatur, innocentiae leve praesidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quae veteres illi (Herodotum dico et Thucydidem, totamque eam aetatem) apte, numeroseque dixerunt: ea non numero quaesito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formae vero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quae similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. Quo de genere cum exemplis supra diximus, ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. Nec tamen haec ita sunt arcta et adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. Alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, et inculta, et fluens est oratio.

Sed quoniam non modo non frequenter, 66
verum etiam raro in veris causis, aut forensibus circumscripte, numeroseque dicendum est: 221
sequi videtur, ut videamus, quae sint illa, quae supra dixi incisa, quae membra. Haec enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quae membra dicimus, ut et aures impleat, et ne

- brevior sit, quam satis sit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam vel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitatis defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. Nec enim loquor de versu, et est liberior aliquanto oratio.
- 222 E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque cum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos, et saepe disiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: *Missos faciant patronos: ipsi prodeant*. Nisi intervallo dixisset, — *ipsi prodeant*, — sensisset profecto effugisse senarium. Omnino melius caderet, *prodeant*
- 223 *ipsi*. Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quae νόματα Graeci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa. Ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, et in spondeos cadit: et Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maxime probo. Sed quae incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas.*
- 224 Haec incise dicta sunt quatuor. At membratim, quae sequuntur, duo: *Incurristi amen in columnas: in alienos insanus insanisti*. Deinde

omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas aestimasti.* Dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitatis facit ipsa liberiores pedes. Saepe enim singulis utendum est, plerumque binis, et utrisque addi pedis pars potest, non fere ternis amplius. Incisim autem, et membratim tractata oratio in 225
veris causis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Cornelianam secunda, *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde caesim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus:* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior: *Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?* Nec ullum 226
genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus: inter quas variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio. Quam perversè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lyfiam vult, alterum pae-ne Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis periculis orationis esset, iudicaret. Et, quoniam 68
plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus.

Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu 227

minime omnium ignoras) pulcre, et oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: et horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modo non poëtice iunctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus, (non quin iidem sint numeri non modo oratorum et poëtarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quae metiri auribus possumus) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, 228 aut poëmatis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, et adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum, (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam quod multo maiorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palaestram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta; nec satis recte declinat impetum, nisi etiam 229 in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστονος Graeci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne, quod ii, qui hoc aut magistrorum

inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt affecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed 69 magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ne aut *) verba traiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. Quod se L. Coelius Antipater in prooe- 250 mio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo atque in dicendo, necessitatis excusatio non probatur. Nihil est enim necesse: et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quaedam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abiectum incidant, Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres 231 illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo: quae vitia qui fugerit, ut

*) Gulielmius: *neve verba. forte: aut ne.*

neque verbum ita traiiciat, ut id de industria factum intelligatur; neque inferciens verba, quasi rimas expleat; nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicue vitia contraria.

70 Quantum autem sit apte dicere, experiri licet,
 232 si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum. Corruptur enim tota res, ut et haec nostra in Cornelianam, et deinceps omnia: *Neque me divitiae movent, quibus omnes Africanos, et Laelios multi venalitii, mercatoresque superarunt.* Immuta paulum, ut sit, *multi superarunt mercatores, venalitiique*, perierit tota res. Et quae sequuntur: *Neque vestis, aut caelatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vicerunt.* Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi e Syria, Aegyptoque.* Adde tertium: *Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum, et L. Mummius, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referferunt, ab aliquo video perfacile Deliaci, aut Syro potuisse superari.* Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro, aut*
 233 *Deliaco.* Videsne, ut ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud; *Abesse non potest,*

quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, *quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo un- 234
 quam noluit, nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant 71
 soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut quis *) Phidiae clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua 235
 nec res, nec verbum nullum est, nisi abiectum; non clypeum, sed ut in proverbio est (etsi humiliter dictum est, tamen simile est) **) scopas (ut ita dicam) mihi videntur dissolvere: atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contemisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidavisse genus hoc, sed iudicio refugisse, aut reperiam, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utra volens lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habet, (ut brevissime dicam quod sentio) composite, et apte, sine sententiis dicere, insania est: sententiose autem sine verborum et ordine, et modo, in-

*) Lambinus: *si quis.*

**) quidam Codd. haec verba omittunt.

fantia: sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

- 237 Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, unquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri. Nec in hac modo re, quae ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem: quae duo sunt ad iudicandum levissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmitus, quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam simillimum veri videretur, cum ipsum illud verum in occulto late-
- 238 ret. Tu autem velim, si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.
-

Cicero, Marcus Tullius,

M. Tullii Ciceronis ad Marcum Brutum orator in usum Scholarium

Lipsiae 1809

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- LR 1549

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11266220-4